

Блажо Јанковић

4. ПРОЛЕТЕРСКА ЦРНОГОРСКА БРИГАДА

Други продор у Србију

Средином љета 1944. године Црвена армија је незадрживо наступала на читавом источном фронту ка западу. Англо-Американци су се јуна 1944. искрцали на европско копно. Ситуација на југословенском ратишту била је веома повољна. У таквим условима Врховни штаб НОВ и ПОЈ доноси одлуку да јачим снагама на више праваца продоре у Србију, како би окупатору и четницима задао ударац.

Непријатељ је рачунао на таква дејства НОВЈ па је предузео мјере да јој то онемогући. У том циљу испред ОГД, која је требало да наступа из Црне Горе, посео је положаје од Рожаја, долином Лешнице, до Лима.

Оперативна група дивизија (ОГД) отпочела је наступање са подручја Црне Горе 28. јула после подне, општим правцем Беране - Суви до - Кум - Рогозна - Ибар. Задатак је био да разбије непријатеља у зони наступања, форсира Ибар, избије на Копаоник, повеже се са снагама НОВ и ПОЈ у Топлици и Јабланици и заједно с њима настави даља дејства. Дивизије су наступале овако: 2. пролетерска у средини борбеног поретка групе, општим правцем Горажде - Трпези - Рвеница - Кум - Рогозна - Ибар, 5. крајишка дивизија десно, а 17. источnobосанска лијево од ње. Задатак 4. пролетерске бригаде био је да наступајући у иретходници 2. дивизије, правцем Радманци - Равниште - Савин бор - Крушчица, разбије непријатељеву одбрану и прочисти терен у зони наступања дивизије. (419)

Форсирање Ибра

Непријатељ је од почетка помно пратио покрет групе дивизија преко новопазарског Санџака. Да би им препријечио пут за Србију, он је долину Ибра од Косовске Митровице до Рашке

посјео доста јаким снагама. Десну обалу Ибра и комуникације у његовој долини посјели су два батаљона 5. СС-пука, 5. пук РЗК, ојачани батаљон бугарске 24. пешадијске дивизије и муслиманска фашистичка милиција, а у Косовској Митровици, Новом Пазару и Рашкој груписане су јаче снаге за напад на бокове и позадину јединица НОВЈ. Снаге одређене за одбрану Ибра посјеле су десну обалу ријеке, мостове, тунеле и жељезничке станице, раније изграђене бункере од армираног бетона и друге важне објекте. (421)

Он је сем тога предвиђао да прилазе левој обали Ибра брани снагама 14. пука 7. СС-дивизије са источних падина Рогозне планине. Тиме је хтео да 1. брдској дивизији, која је била у покрету ка Косовској Митровици, створи вријеме да се развије за борбу како би с њом и са снагама у долини Ибра и оним из Новог Пазара и Рашке разбио групу наших дивизија. Уз то је непријатељ на Копаонику, поред четника Копаоничког корпуса, прикупио и четнике из других крајева Србије. (421)

Послије извршених борби на Црвеном врху 4. пролетерска бригада је наставила наступање према Ибру. Ноћу 3/4. августа успјела је да форсира ријеку и очисти простор на њеној десној обали од тунела западно од села Лепосавића до тунела источно од села Тврђана. У зору 4. августа бригада је наставила борбе за мостове и тунеле између Лепосавића и Дрена, као и села Лепосавиће и Дрен. (425)

Тако је 4. августа 4. бригада избила на јужне огранке Копаоника. Борбе са Нијемцима, који су стигли из Косовске Митровице, вођене су 5. августа од Улије према Кајкови и од Лешка према Борикувцу. (426)

За то вријеме је 2. пролетерска бригада несметано наступала на гребену Копаоника, 3. српска је водила борбе у долини Ибра, 5. крајишка дивизија носјела просторију Лозна - Граничане - Јелакце, а 17. источnobосанска дивизија се прикупила на просторији Остраћи - Црнатово - Градиште. (427)

Продор у Александровачку жупу

Послије преласка дивизија преко Ибра и избијања на јужне огранке Копаоника, Нијемци су своју пажњу усредсредили на то да спријече нове продоре снага НОВЈ у Србију. Стога су

своје снаге ангажовали за одбрану праваца који из источне Босне и Санџака воде за Србију, а Копаоник, Александровачку жупу и Топлицу препустили су четницима. До 2. августа четници су на Копаонику, поред Копаоничког корпуса, који је бранио међупростор од Ибра до гребена Копаоника, груписали још и Подрињски, Ваљевски, Космајски и Равногорски корпус и Младеновачку и Гружанску бригаду. Те четничке снаге, организоване у тзв. 4. јуришну групу корпуса, до 6. августа су послјеле положаје на Јелици, Мрамору, Огледној, Сувом рудишту, Милановом врху, Војетину, Бећаревцу, Оглавлу и Леденици. Намјера им је била очевидна: сабити јединице НОВЈ у долини Ибра и ту их уништити. (274/248)

Друга пролетерска дивизија добила је задатак да се 6. августа до 12 часова пребаци на просторију Градац - Блажево - Бело поље - Чокотар - Ђерекари и да одатле читаву групу обезбиједи од напада с комуникације Косовска Митровица - Рашка и од Топлице. С тим у вези је штаб 2. дивизије наредио јединицама да 6. августа око 2 часа отпочну наступање преко Копаоника: 2. пролетерска бригада у претходници до просторије Ђерекари - Бозолин; 4. пролетерска бригада, правцем Родељ - Зрносек - Стануловићи - Ива - к. 1177, до просторије Градац - Шумице - Бело Поље; 3. српска бригада у заштитници дивизије до просторије Чокотар - Ђерекари. (428)

У зору 7. августа 4. пролетерска бригада, без 5. батаљона и нозадинских јединица, које су се прикупиле у селу Белом Пољу, овладала је Дебелом главом. Одатле су 1. и 2. батаљон, ојачани противтенковским оружјима, наставили наступање преко села Жарева, долином Стрмачке реке ка комуникацији Разбојна - Брус, а 3. и 4. батаљон и чета пратећих оруђа, преко Врата и Липовице, за село Брђане. На оба правца батаљони су водили борбу с четницима Церског корпуса. Брзо су их разбили и око 12 часова 7. августа избили на одсјек комуникације Разбојна - Брус између Брђана и Лепенца, порушили је и протјерали четнике према Разбојни. Одмах затим 2. батаљон је поставио засједу између Кривог брда и Дрењака, с обје стране ријеке Расине и комуникације Разбојна - Брус, према Разбојни, а 1. батаљон је посјео линију Радовићи - Трлина и затворио правце према селу Новацима и Златарима. Противтенковска оруђа постављена су у рејону Лепенца ради дејства према Разбојни, Брусу, Злагарима и

Новацима. Након избијања у село Брђане 4. батаљон је оријентисан према Брусу, а 3. батаљон и чета пратећих оруђа према комуникацији Разбојна - Брус. (429)

Послије ослобођења Бруса 4. пролетерска и 3. српска бригада су оријентисане према Крушевцу, Разбојни и Блацу, 2. пролетерска бригада и 17. дивизија према Јошаничкој Бањи и Александровцу, а 5. крајишка дивизија је и даље са Копаоника контролисала правце према Ибру, ЈЈабу и Топлици. Осмог августа је 4. батаљон 4. бригаде пријешао у Брус, гдје се задржао до 10. августа, а 1. и 2. батаљон су затварали правце према Разбојни, Златарима и Новацима. Они су 9. августа ослободили Разбојну и протјерали четнике на Јастребац.

Након тога је бригада добила задатак да посједне просторију Дупци - Жуње - Равни - Разбојна - Новаци. (431)

Народ Александровачке жупе је пријатељски прихватио јединице НОВЈ, помогао их и укључио се у њихове редове. Одмах послије нашег доласка на том терену је организована народна власт и формиране су партизанске јединице. (432)

Борбе у Топлици, Јабланицама и Косаницама

Штаб ОГД је наредио 2. пролетерској и 5. крајишкој дивизији да 12. августа крену према Топлици - 2. пролетерска правцем Мечак - Црквине, на просторију Манастирци - Вишесело - Неваде, са које је имала да извиђа терен према Куршумлији и припреми њено ослобођење, а 5. крајишка дивизија да с двије бригаде посједне просторију Парад - Бачићи - Речице и припреми напад на Куршумлију. У вези с тим је штаб 2. дивизије својим јединицама наредио да 12. августа у 16 часова нoчну покрете: 4. пролетерској бригади да крене општим правцем Разбојна - Жуње - Кукулић - Сагоњево како би посјели просторију Неваде - Влаиња - Жуч и затворили правце према Куршумлији, комуникацији Куршумлија - Блаце и селима Станцима и Мачковцу; 2. пролетерској бригади да посједне просторију Црквине - Манастирци - Коштуњак, обезбеђујући се према Барбатовцу, Блацу и Станцима; 3. српској бригади да пређе у Сагоњево и извиђа терен према Куршумлији. (433)

По наређењу штаба ОГД, 2. дивизија је 18. августа привремено стављена под команду Главног штаба за Србију. Њој је одмах наређено да се пребаци на просторију Арбанашке планине - Гајтан - Косаница - Гроња јабланица. Поступајући по том наређењу, штаб 2. дивизије је 4. бригади поставио задатак: да се с тешким рањеницима читаве дивизије 19. августа пребаци на просторију Игриште - Жеграва, да ту прими рањенике 5. дивизије и 20. августа продужи правцем Жеграва - Велика Шатра - Куршумлијска Бања. За то време упорно су се пробијеле са југа 21. и 24. српска дивизија у сусрет пролетерима. (436)

На тој просторији бригада се задржала до 26. августа. Тог дана се, на основу заповјести штаба 2. дивизије од 25. августа (да се бригаде помјере на просторију Коњувце - Магаш - Статовац - Крушевци - Товрљани и извиђају правце према комуникацији Прокупље - Куршумлија), 4. бригада премјестила на нову просторију: 2. батаљон у село Крушевицу; 5. батаљон у село Товрљане; 4. батаљон на просторију Широке њиве - Рогоје; остале јединице у село Арбанашку, затварајући правце који према размештајној просторији бригаде воде од комуникација Прокупље-Куршумлија. (440)

То је било вријеме када се сваког тренутка очекивала капитулација борисовске Бугарске. Под утицајем догађаја на другим ратиштима и успјеха НОВЈ, као и захтјева савезника, крал. Петар II Карађорђевић је 25. августа издао наредбу да се расформирају четничке формације у Југославији и укине њихова Врховна команда, забранио им да се називају Краљевском војском у отаџбини. Упутио им је проглас да се боре против окупатора под командом Врховног штаба НОВ и ПОЈ. (441)

Бугари су 28. августа напустили Куршумлију, а у Блаце је ушла 6. бригада 21. српске дивизије. Дан касније су 17, 5. и 21. дивизија разбиле четнике на просторији Милентије - Брус - Разбојна. Такав развој догађаја на том подручју утицао је на измјену задатка 4. пролетерске бригаде. Штаб дивизије је 29. августа измијенио претходно наређење: **2. пролетерску бригаду упутио је за Брус, у састав 21. дивизије, 3. српску у рејон Прокупља, на располагање Главном штабу за Србију, а 4. пролетерској бригади је наредио да се хитно пребаци на просторију Куршумлија - Блаце - Разбојна.**

Журећи да што прије изврши наређење Главног штаба за Србију и штаба своје дивизије, 4. бригада је 29. августа својим 1. батаљоном посјела Куршумлију и затворила правце према Подујеву и Мерћезу, 3. батаљоном Блаце, а са осталим јединицама продужила покрет ка просторији Разбојна - Златаре - Богише, гдје се 30. августа повезала с јединицама 5. и 17. дивизије и затворила правце према Крушевцу. (442)

Штаб бригаде, чета пратећих оруђа и позадинске јединице смјестиле су се у рејон Разбојне. У таквом распореду бригада се задржала до 5. септембра. Тада је 3. српска бригада ослободила Прокупље, а ОГД напустила Александровачку жупу и одмаршовала преко Ибра. Четврта пролетерска бригада преузела је задатак на дотадашњој просторији ОГД и бригу о рањеницима 5. крајишке и 17. источnobосанске дивизије, и њихово транспортовање за Бојник.

У то вријеме су у Крушевцу и Трстенику биле њемачке посаде, а у Крушевцу и непосредној околини око 1.000 четника и недићеваца. Долином Западне Мораве, у оба правца, Нијемци су вршили стално покрете трупа, а на лијевој обали ријеке четници су прикунљали бројније новомобилисане снаге. И чим је осјетио одлазак ОГД са терена Александровачке жупе, непријатељ је одмах предузео акције према Александровцу, Брусу, Копаонику, Разбојни и Јастрепцу. (443)

Ноћу 7/8. септембра 5. батаљон 4. бригаде разбио је четнике који су се припремали да уђу у Александровац. У тој борби је заробио 5 четника, од којих су 3 пуштена кућама, а 2 су се добровољно пријавили у бригаду. Остале јединице бригаде задржале су се на ранијим положајима.

Дан касније, 8. септембра, штаб 2. дивизије је наредио 4. бригади да се припреми за напад на Крушевац. С тим у вези штаб бригаде је 8/9. септембра помјерио јединице: 5. батаљон у село Жабаре, да штити лијеви бок бригаде и затвара правце према Западној Морави; 4. батаљон у село Мешево, да затвара правце према Крушевцу; 2. батаљон у сјеверни део села Шаврана к Дољана, да контролише и затвара долину Расине према Крушевцу и правце према Јастрепцу; 3. батаљон из Блаца у село Шавране, гдје се припремао за напад на Крушевац; 1. батаљон из Куршумлије у Блаце, гдје је преузео задатке 3. батаљона; чета пратећих оруђа у село Шогољ, одакле ће уиутити поједине

дијелове за ојачање батаљона. Позадинеке јединице бригаде пријешле су 9. септембра у село Куице, а штаб бригаде у село Горњи Степош. (443)

У времену од 5. до 9. септембра непријатељ је, међутим, ојачао одбрану Крушевца, те је сада у граду било више од 2.000 војника - батаљон СДК, двије четничке бригаде, пољска стража и батаљон немачког пука "Бранденбург", два до три дивизиона топова и минобацача, чета тенкова, ескадрила авиона. Нијемци су се стално кретали комуникацијом Сталаћ - Крушевац - Крајево, конгролишући је, главнина четника се и даље прикупљала на лијевој обали Западне Мораве, од Трстеника до Сталаћа. Сам град Крушевац организован је за кружну одбрану. Испред иредњег краја одбране на линији Капиџија - Паруновац - Прњавор - Расадник - Багдала - Равњак, биле су постављене препреке. Одбрана је била организована и по дубини до самог средишта града.

Јединице 4. пролетерске бригаде почеле су да подилазе граду 9. септембра у 21 час: 3. батаљон, ојачан одељењем противтенковских пушака и одељењем минера, правцем Буковица - Мудраковац - Паруновац, са задатком да са двије чете ослободи Обилићево, обијезбеди правце према Сталаћу и Каонику и са те стране нападне Крушевац, а с једном четом да напада преко Паруновца у средиште града; 2. батаљон, ојачан одељењем противтенковских пушака, правцем ЈТиповац - Расадник, са задатком да овлада Расадником и Багдалом, ликвидира упоришта на правцу наступања и створи услове за упад у град; 4. батаљон, ојачан одељењем противтенковских пушака, правцем Церова - Вучак - Равњак, са задатком да заузме Равњак и да отуда, у садејству с 2. батаљоном, напада на град; 5. батаљон ојачан одељењем противтенковских пушака и одељењем минера, „правцем Жабари - Пепељевац, са задатком да затвори иравац према Трстенику и поруши друм и пругу Крушевац - Трстеник и садејствује 4. батаљону у нападу на Равњак и Крушевац; чета пратећих оруђа посјела је ватрене положаје на просторији Вучак - к. 274 - Гари, са задатком да подржи

напад 2. и 4. батаљона на Крушевац; 1. батаљон је задржан у Блацу. (444)

Ноћу 9/10. септембра батаљони 4. бригаде посјели су полазне положаје и 10. септембра у 5 часова отпочели напад, заузели Обилићево, Прњавор, Расадник, Багдалу и Равњак. Затим је 3. батаљон, преко Обилићева, ушао у Крушевац, а 5. батаљон, преко Равњака и железничке станице, у центар града. Међутим, 2. и 4. батаљон нијесу успјели да се преко Равњака и Багдале пробију у град, због тога што су их Нијемци одбацили тенковима. То је веома отежало и положај 3. и 5. батаљона. Док су се у граду и његовим прилазима водиле врло оштре борбе, у 11 часова у Крушевац је стигло 2.000 Нијемаца од Краљева. Са лијеве обале Западне Мораве, преко Читлука, једна јака колона четника пошла је према Пепељевцу у намјери да заобиђе 4. бригаду и да је нападне с леђа. Због такве ситуације, а нарочито због дејства тенкова у граду, 5. батаљон се морао повући на линију Равњак - Јагодњак - Кључ, а непријатељ је тенковима током дана врло више испада према Гарима и комуникацији Крушевац - Степош и одбацио 2. батаљон од комуникације. Остали батаљони су, међутим, спријечили непријатељево даље продирање, а 5. батаљон је одбацио четнике који су настојали да га заобиђу. Тога дана је и чета пратећих оруђа одбила сваки напад тенкова према Степошу и Гарима.

Напад на Крушевац бригада је обновила 10/11. септембра. Пети и Трећи батаљон поново су продрли у град, али су 2. и 4. батаљон опет били одбијени са Равњака и Багдале. Неиријатељу су стално сгизала појачања, па су се 3. и 5. батаљон морали поново извлачити из града, водећи тешке борбе. Затим је око 3.000 четника, који су се пребацили с лијеве обале Западне Мораве на десну, напало положаје 4. бригаде на линији Горњи Степош - Касапинац - Ждрепчевица. С њима је тога дана бригада водила борбу све до 24 часа и одбацила их на положаје Вучак - Пепељевац - Мачковац. Послије тога је 3. батаљон посјео положаје на линији Чукар - ЈЈепо брдо, 2. батаљон рејон Лиивца, 4. батаљон рејон Зимовника, 5. батаљон Ждрепчевице, а чета

пратећих оруђа ватрене полагаје на комуникацији Разбојна - Крушевац, у рејон Горњег Стеиоша и рејон Себечевца. За вријеме напада на Крушевац штаб бригаде се налазио на правцу Липовац - Пакашница и 11. септембра пријешао у село Горњи Степош, а позадинске јединице бригаде су све вријеме биле у селу Купцима. (445)

Штаб дивизије је 12. септембра наредио 4. бригади да 12/13. септембра разбије четнике на просторији јужно од Крушевца и протјера преко Западне Мораве и створи услове за прелаз наших снага на лијеву обалу ријеке, ради онемогућавања четницима мобилисање сељака на тој просторији. Непосредно иза тога повукао је то наређење и издао друго:

Да се 4. бригада 12/13. септембра помјери на линију Горњи Степош - Дољане - Доњи Степош - Ратаје, са задатком да протјера четнике из околине Александровца, напада Нијемце на комуникацији Крушевац - Краљево и поједине дјелове пребацује преко Западне Мораве ради разбијања четника, 3. српска да се помјери на линију Лепо брдо - Чукар и са ње напада на комуникацију Сталаћ - Крушевац и сам Крушевац. Међутим, батаљоне 4. пролетерске бригаде 12. септембра изјутра напали су четници са линије Вучак - Пепељевац - Мачковац, а Нијемци и недићевци од Крушевца, преко Пакашнице. Ојачан прогивтенковским топовима, 3. батаљон је 12. и 12/13. септембра одбацио Нијемце и недићевце за Крушевац и одвојио их од четника који су напустили долину Западне Мораве, а, 2, 4. и 5. батаљон, подржани минобацачима, 12/13. септембра протјерали су четнике преко Западне Мораве. Послије тога је 2. батаљон посјео Гари, 3. батаљон Горњи Степош, 4. батаљон Жабаре, а 5. батаљон Врбницу. (446)

Послије предаха од неколико дана и добијеног појачања, непријатељ је, 16. септембра, поново напао 4. пролетерску бригаду. Намјеравао је да наше снаге одбаци од долине Западне и Јужне Мораве. Првог дана напада 4. и 5. батаљон 4. бригаде водили су борбе са око 500 четника у подручју Александровца и успјели су да ту групу разбију. Убили су команданта 2. трстеничке четничке бригаде.

Одмах послје тога, тј. 17. септембра, у селу Буцима је од људства из Александровачке жупе које се је претходно борило у саставу 4. пролетерске формирана 6. српска бригада. На дан

формирања она је имала 750 бораца и старешина с 250 пушака, 30 пушкомитраљеза, 100 пиштоља и 30 машинки. Чигав старјешински кадар, од команди водова до шгаба бригаде, а такође и већи део опреме, дала је 4. пролетерска бригада, чије је бројно стање тада износило око 1.600 бораца и старјешина. За команданта 6. српске бригаде постављен је Видо Шошкић. (447)

Нови задатак 4. бригада је добила већ 17. септембра. Ојачана 2. батаљоном 3. српске бригаде, али без свог 1. батаљона, који је био у покрету од Блаца према Разбојни, долазећи у њен састав, 4. бригада је имала задатак да 18. септембра у 21. час главним снагама форсира Западну Мораву на одсјеку Трстеник - Медвеђа, дијелом снага на одсјеку Читлук - Стопања, а дијелом на одсјеку Крушевац - Сталаћ; да затим лијевим и десним обухватом, преко Збеговишта (триг. 537), правцем Мала Сугубина - Чалма (к. 365) - Мали Благодин - Грчка црква - Стеванов гроб (триг. 410) - Камењак (к. 365) - Сватовско гробље и правцем Бара (триг. 313) - Падеж - Салековац (тр. 310) - Стара њива (к. 360), опколи четнике на лијевој обали Западне Мораве, да спријечи њихово извлачење на Јухор планину и према Варварину, те да их разбије, зароби и разоружа. (448)

Рано изјутра 18. септембра претходнице 2., 4. и 5. батаљона 4. бригаде судариле су се с тим четницима на линији Бучје - Велуће - Омашница, а убрзо су у борбу ступиле све снаге та три батаљона. (448)

Од полазних рејона до десне обале Западне Мораве батаљони нијесу наилазили на непријатеља. Међугим, главне положаје на лијевој обали - у рејону Богдања, Медвеђе, Велике Дренове, Беле Воде, Кукљина и других мјеста - бранило је око 3.000 четника, наоружаних и аутомагским оружјем. Положаје су добро уредили и било је очевидно да желе да на сваки начин спријече наше снаге да форсирају Западну Мораву и продру на сјевер. Упркос томе 2., 4. и 5. батаљон једновремено су почели форсирање ријеке. Њихови први таласи су, у оштрој борби са чегницима, успјели да се домогну лијеве обале ријеке и обезбиједје даље форсирање, тако да су се 19. септембра до 4 часа сва три батаљона пребацила на лијеву обалу, а затим лијевим обухватом напали и одбацили четнике са линије Бела Вода - Коњух - Лазаревац - Мала Крушевица - (к. 372, к. 431), - Мали Благодин (тр. 537). Трећи батаљон није успјео да иријеђе ријеку

18/19. септембра. Он се 19. септембра задржао на десној обали, од Кошева до Огопање, и тек када су 2, 4. и 5. батаљон заузели села Бела Вода, Кукљин, Лазаревац и Малу Крушевицу, он је 19/20. септембра пријешао Западну Мораву и у рејону Беле Воде се повезао с 2. батаљоном 3. српске бригаде. (450)

Четницима на лијевој обали Западне Мораве 20. септембра је стигло појачање од села Бачине, Крчина и Опарића. Тог дана учествовало је у борби око 6.000 четника. Инак су их 4. пролетерска и 2. батаљон 3. српске бригаде, у оштрим борбама и окршајима, одбацили на линију Крвавица - Мареново - Карановчић. Међутим, 21. септембра четницима су стигли у помоћ три батаљона недићеваца, један батаљон СДС, а подржавали су их и њемачка артиљерија и авијација, те је сада на страни непријатеља учествовало у борби око 8.000 војника. Борбе су вођене читавог дана. Око 12 часова непријатељ се помјерио према Опарићу, источније од Великог Благотина и према Малој Сугубини. Одатле је извршио противнапад у лијеви бок 4. пролетерске бригаде, с намејером да њене снаге набаци на ријеку и уништи. Стога се бригада повукла на линију Бело брдо - Тононица - Чалма (к.356) - Црквиште (к.344), а 2. батаљон 3. српске бригаде је оријентисан према Богдању. Непријатељ је посјео линију Велика Дренова - Страгаре - Милутовац - Пољна - Риљац - Богдање.

Да би избјегао веће губитке својих снага, које су се одједном нашле на малом простору и под снажним ударима бројног непријатеља, штаб 2. дивизије је 21. септембра наредио штабу 4. бригаде да извуче јединице из борбе и пребаци их на просторију Врбница - Мешево, те да с ње дејствује диверзантским групама на комуникацију Трстеник - Крушевац. Трећој српској бригади је наредио да посједне просторију Трмчаре - Модрица-Пасјак - Гаглово - Каоник - Велики Шиљеговац - и дејствује на комуникацију Крушевац - Сталаћ - Житковац, а 6. српској да посједне просторију Голубовац - Пасјак - Риђевштица, руши комуникацију на одсјеку Трстеник - Стопања извиђа и затвара правце према Врњачкој Бањи и Трстенику. (451)

Међутим, 24. септембра у 12 часова, из Трстеника је пошло око 3.000 четника према Александровцу. Они су одбацили 6. српску бригаду на линију Варина - к. 274 - к. 261 - к. 332, а ноћу 24/25. септембра ушли у Александровац и Брус и угрозили лијеви

бок дивизије и њеие јединице у долини Западне Мораве и Расине. Упоредо с нападом тих снага, Нијемци, недићевци и четници су, јачим снагама из Крушевца, 25. септембра прије зоре отпочели напад на два правца - долином Расине према Разбојни и преко Жабара ка Александровцу. То је положај јединица 2. дивизије још више отежало, нарочито 4. пролетерске и 3. српске бригаде, које су 24/25. септембра рушиле комуникацију у долини Западне Мораве. Након овог непријатељевог продора морале су се уз тешке борбе извлачити у полазне рејоне. (453)

Поступајући по том наређењу штаб 4. бригаде је 25. септембра упутио: 2. и 3. батаљон правцем Врбница - Голубовац - Тулеш, да у рејону Александровца нападну четнике с леђа; 4. батаљон правцем Горњи Степош - Гаревина, да прихвати јединице 6. српске бригаде, а затим да преко Гаревачког поља дејствује према Ратају; 1. и 5. батаљон, ојачане противтенковским пушкама, правцем Гаревина - Ристино гувно - Парчина - Ботуња. да четнике обухвате слијева и да им спријече извлачење на Копоник, а затим да их, у садејству с 2. 3. и 4. батаљоном, одбаце у долину Западне Мораве и униште. Чега пратећих оруђа посјела је друм Крушевац - Александровац у рејону села Жабара.

После дводневних борби јединице 2. дивизије пријешле су на десну обалу Расине. Два батаљона 6. српске бригаде посјела су линију Шавране - Витановац, 1. и 5. батаљон 4. пролетерске линију Витановац - Јабланица, а остале јединице сјеверозападне надине Јастрепца. Због тога што је штаб 2. дивизије слабо процијенио ситуацију, те због испрекиданог фронта и неорганизованог дејства наших јединица, непријатељ је 27. септембра са око 10.000 војника овладао лијевом обалом Расине и Александровачком жупом и продужио напад преко Расине. С тим снагама су 27. септембра, са положаја Шавране - Витановац - Јабланица, водили борбу 1. и 5. батаљон 4. пролетерске и два батаљона 6. српске бригаде и задржали наиадача све до ноћи. (454/455)

У новом иротивнападу који су извеле, све три бригаде су потисле непријатеља. Батаљони 3. српске бригаде избили су на линију Жабари - Мешево - Горњи Стеиош - Ломница, 1. и 5. батаљон 4. пролетерске на линију Ћелије - Ристино гувно - Гркљане, а батаљони 6. српске на линију Горњи Степош - Вујино брдо - Павлово брдо. Дан касније, 29. септембра, читава 4. бригада се помјерила на линију Јанковица - Ристино - Гувно -

Голо брдо - Павлово брдо - Вујино брдо, док су се 3. и 6. српска задржале на равнијим положајима. У рејон Разбојне стигла је и 11. бригада 24. српске дивизије. Штаб 2. дивизије је одмах након тога наредио бригадама да 29/30. септембра очисте Александровачку жупу од четника. Четвртој пролетерској је наредио да чисти Александровац, 11. српској Брус, 6. српској да посједне линију Парлог - Водице - Доњи Ступањ - Себечевац - Вујино брдо - Павлово брдо, а 3. српској да посједне линију Мешево - Горњи Степош - ЈТомница - Трмчаре - Модрица.

Четврта пролетерска је 29/30. септембра, уз мање борбе, ослободила Александровац, потиснула четнике у долину Западне Мораве и 30. септембра посјеле: са 2. батаљоном рејон Александровац, 1. батаљоном село Ратаје, 4. батаљоном Дашницу, 5. батаљоном Трнавце, а 3. батаљон, чета пратећих оруђа и нозадинске јединице Стањево. (456)

Бригада се на тој просторији задржала до 6. октобра. Тога дана је Главни штаб за Србију прегруписао 2. пролетерску и 24. српску дивизију и уемјерио их да дејствују на сектору Прокупље - Ниш - Крушевац и на комуникацијама у долинама Јужне и Западне Мораве. У складу са тим наређењем, 4. бригада се 7. октобра помјерила на просторију Брезовица - Стублица - ЈТесковица.

Већ следећег дана, 8. октобра бригаду је од Врњачке Бање и Трстеника напало око 3.000 четника са осам тенкова и потиснуло је на линију тр. 932 - тр. 901 - Риђевштица - Голубовац. Са те линије бригада је 8/9. октобра извела противнапад и у оштрој борби. која је трајала до зоре 9. октобра, одбацила четнике у долину Западне Мораве. (456)

На тим положајима бригаду су, међутим. 10. октобра напала три четничка корпуса од Крушевца и Ратаја. Они су пред ноћ, после увођења у нанад новопристиглих снага, успјели да дио 4. бригаде потисну преко Расине. Дан касније, 11. октобра, бригада се нашла на положајима Наупаре - Гркљане - Баба - ГТФвалац (тр. 758) - Васићко брдо (к. 421) - Турја (тр. 476) - Берта (к. 509). Ноћу 11/12. октобра. бригада је извела противнапад с 3. и 5. батаљоном правцем Мајдево - Гаревина, 2. и 4. батаљоном правцем Превалац - Ћелије - Суботица - Злегиње, 1. батаљоном правцем Жилинци - Љубинци. До 12. навече њени су батаљони одбацили непријатеља према Крушевцу, Стопањи и

Александровцу. Послије тога бригада је посјела положаје на линији Љубинци - Трнавци - Горњи Степош - Доњи Стеиош. На тој просторији задржала се све до 14. октобра.